

WSPÓŁCZESNA ANALITYCZNA FILOZOFIA JĘZYKA: WYBRANE ZAGADNIENIA

– Piotr Stalmaszczyk –

Abstrakt. Tekst stanowi recenzję *Przewodnika po filozofii języka* (pod red. J. Odrowąż-Sypniewskiej, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016), ze szczególnym uwzględnieniem podobnych publikacji anglojęzycznych. Celem recenzji jest wskazanie głównych zagadnień podejmowanych przez współczesną analityczną filozofię języka, a także związki z językoznawstwem.

Słowa kluczowe: filozofia języka, filozofia analityczna, językoznawstwo, semantyka, znaczenie, Gottlob Frege, Ludwig Wittgenstein, Bertrand Russell, Paul Grice, John Austin, John Searle.

W ciągu ostatnich lat ukazało się kilka obszernych encyklopedii i przewodników po filozofii języka, do najważniejszych z nich niewątpliwie należą następujące pozycje: *A Companion to the Philosophy of Language* (red. B. Hale i C. Wright, 1997; red. B. Hale, C. Wright i A. Miller, 2 wydanie, 2017), *The Blackwell Guide to the Philosophy of Language* (red. M. Devitt i R. Hanley, 2006), *The Oxford Handbook of Philosophy of Language* (red. E. Lepore i B. Smith, 2006), *The Routledge Companion to Philosophy of Language* (red. G. Russell i D. Graff Fara, 2012), oraz *The Continuum Companion to the Philosophy of Language* (red. M. García-Carpintero i M. Kölbel, 2012). Wspomnieć trzeba również o czterech tomach, w serii *Critical Concepts in Philosophy* wydawnictwa Routledge, w których zebrano siedemdziesiąt dwa fundamentalne dla szeroko pojętej filozofii języka teksty źródłowe – *Philosophy of Language* (red. A.P. Martinich, 2009)¹. Listę tych znakomitych publikacji encyklopedycznych można teraz uzupełnić o pierwszą polską pozycję o takim charakterze – *Przewodnik po filozofii języka*, pod redakcją Joanny Odrowąż-Sypniewskiej (z Instytutu Filozofii UW). Książka ukazała się w znanej serii Wydawnictwa WAM,

Piotr Stalmaszczyk

email: piotrst@uni.lodz.pl

Zakład Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego, Instytut Anglistyki UŁ

Pomorska 171/173, 90-236 Łódź

¹ W tym samym czasie ukazało się również kilka jednoautorskich opracowań, m.in.: Morris (2007); Prechtel (2007); Soames (2010); Daly (2013), a także drugie wydania wcześniejszych ważnych monografii: Lycan (2008) i Miller (2007). Ograniczam się tu do literatury w języku angielskim (wyjątek stanowi przekład, z języka niemieckiego, książki Petera Prechtla).

Przewodniki po filozofii. Już w niektórych wcześniejszych tomach serii znajdowały się pojedyncze rozdziały dotyczące zagadnień istotnych dla filozofii języka (np. rozdziały poświęcone pojęciu prawdy w *Przewodniku po epistemologii*, czy rozdziały poświęcone reprezentacjom umysłowym w *Przewodniku po filozofii umysłu*), ale dopiero tom pod redakcją J. Odrowąż-Sypniewskiej w całości poświęcony jest omawianej dziedzinie². Podobnie jak redaktorka (i zarazem autorka wstępu) recenzowanego tomu, dla potrzeb niniejszego tekstu terminy „filozofia języka” oraz „analityczna filozofia języka” traktuję jako synonimiczne³.

Charles Caton, w opracowaniu z 1971 r., określił filozofię języka, jako tę część filozofii, która zawiera semantykę, a czasem jest z nią wręcz identyfikowana⁴. Według nowszych opracowań dotyczących filozofii języka, jej podstawowe pytania nieodmiennie dotyczą znaczenia⁵, sposobów badania znaczenia, a także związków zachodzących pomiędzy językiem a myślą, jak również natury znaczenia, rozumienia oraz komunikacji, a filozofów interesują przede wszystkim trzy szerokie obszary języka – składnia, semantyka i pragmatyka⁶. Dla Michaela Morrisa trzy podstawowe pytania filozofii języka to⁷: Czym jest język? Jak słowa nabierają znaczeń? Jakie jest znaczenie słów?

² Można w tym miejscu również wspomnieć o dwóch rozdziałach dotyczących filozofii języka zamieszczonych w *Panoramie współczesnej filozofii* (red. J. Hołówka i B. Dziobkowski, 2016) – J. Odrowąż-Sypniewskiej na temat warunków prawdziwościowych i znaczenia, oraz B. Dziobkowskiego na temat nonfaktualizmu, a także o pracach zebranych w tomie *Współczesna filozofia języka. Inspiracje i kierunki rozwoju* (red. P. Stalmaszczyk, 2013).

³ Zob. Odrowąż-Sypniewska (2016): 7, przyp. 3. Z tego względu w *Przewodniku* brak nawiązań do teorii głoszonych przez tak różnych myślicieli jak np. W. Benjamin, J. Derrida, U. Eco, H.-G. Gadamer, J. Habermas, M. Heidegger, czy R. Rorty (poza wspomnieniem o ‘zwrocie językowym’). Historyczne uwarunkowania rozwoju współczesnej filozofii języka przedstawia Prechtel (2007), a w nieco innej perspektywie, Andrzejewski (2016). Z literatury w języku polskim poświęconej historii powstania analitycznej koncepcji języka – a przede wszystkim ewolucji poglądów od Fregego, poprzez Russella, Wittgensteina po Carnapa – zob. Wszolek (1997): 33–90, a na temat analizy lingwistycznej zob. Szubka (2009): 131–153, tamże obszerna literatura przedmiotu.

⁴ Zob. Caton (1971): 3. O identyfikacji „filozofii języka” z „semantyką” (szeroko rozumianą) można też mówić w przypadku przedstawicieli szkoły lwowsko-warszawskiej, zob. Odrowąż-Sypniewska (2016): 9, przyp. 11.

⁵ Np. Alex Miller otwiera swoją książkę stwierdzeniem, że filozofia języka jest motywowana chęcią systemowego uzasadnienia naszych intuicji dotyczących pojęcia znaczenia, zob. Miller (2007): 1. O weryfikowaniu intuicji jako problemie współczesnej filozofii języka wspominają również Devitt, Hanley (2006): 1–2.

⁶ Zob. ibidem: 1–2; Davies (2006): 29, Martinich (2009): 1.

⁷ Morris (2007): 3. Chris Daly (2013): 1–11 poszerza listę pytań do dziesięciu i uwzględnia m.in. pytania o relację pomiędzy znaczeniem a prawdą, znaczeniem a myślą oraz o rolę kontekstu i czynników pragmatycznych.

Według Scotta Soamesa do podstawowych pojęć filozofii języka (jak i całej filozofii) należą prawda, odniesienie, znaczenie, możliwość, sąd oraz implikatura⁸, natomiast Peter Prechtel za podstawowe zagadnienie uważa określenie stosunku: „język – myślenie – rzeczywistość”⁹. Do tradycyjnych obszarów zainteresowania filozofii języka (czyli triady wymienionej przez Prechtla), dołączyły również obszary intensywnie badane w ostatnich latach także przez współczesną psychologię, kognitywistykę i neuronauki, czyli na przykład świadomość, stany mentalne, percepcja oraz rola intuicji¹⁰. Filozofia języka czerpie również inspiracje z ustaleń poczynionych w ramach badań językoznawczych, takich jak np. dokonania oraz implikacje generatywnych badań nad językiem, zwrócenie uwagi na rolę kontekstu nie tylko w rozumieniu, ale i w tworzeniu znaczenia (tak jak w semantyce dynamicznej i teorii reprezentacji dyskursu); wykorzystuje kognitywne analizy niedosłownego użycia języka i metafor, a także spojrzenie na ironię proponowane przez teorię relewancji.

Rozległość omawianych zagadnień oraz silny splót tematów z pogranicza filozofii i językoznawstwa szczególnie wyraźnie widać w tomie pod redakcją G. Russell i D. Graff Fary. W tym przewodniku (wydanym w serii *Routledge Philosophy Companions*) siedemdziesiąt rozdziałów zostało podzielonych na części dotyczące: zagadnień podstawowych (m.in. presupozycja, implikatura, fokus i intonacja, relatywizm, teoria relewancji), podstaw semantyki (m.in. odniesienie, teorie prawdy, pojęcia, semantyka światów możliwych, semantyka dynamiczna, semantyka zdarzeń), ‘części mowy’ (oprócz ‘klasycznych’ części mowy są tu omówione także problemy takie jak anafora, pytania, wyrażenia generyczne), metodologii, logiki dla filozofów języka, historycznych perspektyw (od czasów starożytnych po krótką historię gramatyki generatywnej), oraz niezwykle ciekawie przedstawionej relacji pomiędzy filozofią języka a pozostałą filozofią (z rozdziałami na temat m.in. języka i rasy, języka i płci). Ponadto, jak podkreśla Gillian Russell, ostrość i użyteczność narzędzi wypracowanych przez filozofię języka stała się użyteczna dla innych dyscyplin filozoficznych¹¹.

⁸ Soames (2010): 1. Soames zwraca także uwagę na wręcz majeutyczny charakter filozofii języka, zwłaszcza w odniesieniu do naukowych badań nad językiem (zarówno językiem naturalnym, jak i językami formalnymi) i użyciem języka.

⁹ Prechtel (2007): 10.

¹⁰ O bogactwie poruszanej tematyki mogą świadczyć, z jednej strony, spory dotyczące natury stanów mentalnych toczone przez H. Putnama i J. Searle’a, zob. omówienie w Paleczny (2015), a z drugiej rozwój filozofii eksperymentalnej, zob. prace zebrane w Knobe, Nichols (2008).

¹¹ Zob. Russell (2012): 6.

Wspomniane powyżej poszerzenie perspektywy badawczej jest doskonale widoczne również w *Przewodniku po filozofii języka* pod redakcją Joanny Odrowąż-Sypniewskiej. Na recenzowaną książkę składa się krótkie *Wprowadzenie* oraz pięć części: *Znaczenie i odniesienie* (5 rozdziałów), *Język i prawda* (2 rozdziały), *Sąd logiczny* (2 rozdziały), *Pragmatyka* (3 rozdziały), *Spory współczesne: wybory* (3 rozdziały). Poszczególne rozdziały

[...] przedstawiają obecny stan badań nad takimi zagadnieniami, jak znaczenie, analityczność, odniesienie, nazwy własne, deskrypcje, sądy, okazjonalność, nieostrość, minimalizm semantyczny i kontekstualizm, internalizm i eksternalizm semantyczny, akty mowy, implikatura, metafora i ironia, realizm i antyrealizm semantyczny oraz naturalizacja znaczenia i odniesienia (s. 15–16).

Fragment otwierający ostatni rozdział, autorstwa Katarzyny Kuś, zwięźle określa zarówno 'problem', jak i doniosłość filozofii języka:

[...] zaawansowana analiza filozoficzna często zaczyna się od stosunkowo prostego pytania, na które odpowiedź nawet po pobieżnym badaniu okazuje się nieintuicyjna. Jednocześnie nierzadko uzyskane wyniki mają doniosłe znaczenie dla kwestii na pierwszy rzut oka niezwiązanych ściśle z rozważanymi pierwotnie zagadnieniami (s. 539).

Kolejne rozdziały potwierdzają słuszność przytoczonej opinii.

We wprowadzeniu do tomu Joanna Odrowąż-Sypniewska przedstawia pokrótce historię współczesnej filozofii języka, od opisanego przez Rorty'ego 'zwrotu językowego', poprzez oksfordzką szkołę języka potocznego, dokonania Grice'a, wpływ semantyk Montague i Kaplana, po najnowsze kontrowersje związane z semantycznym minimalizmem i kontekstualizmem. Niewielki fragment został poświęcony także dokonaniom polskich filozofów i logików (w poszczególnych rozdziałach można natomiast odnaleźć bardziej szczegółowe rozważania dotyczące, m.in. dyrektywnej teorii znaczenia zaproponowanej przez Kazimierza Ajdukiewicza czy semantycznej teorii prawdy opracowanej przez Alfreda Tarskiego).

W pierwszym rozdziale Bogdan Dziobkowski omawia jednaście wybranych teorii znaczenia, zaczynając od asocjacionizmu Johna Locke'a, a kończąc na nonfaktualizmie Saula Kripkego. Wśród innych twórców istotnych teorii znaczenia autor wymienia J. St. Milla, G. Fregego, L. Wittgensteina, W.V.O. Quine'a, K. Ajdukiewicza, H.P. Grice'a, D. Davidsona i H. Putnama. W konkluzji autor stwierdza, że

[...] znaczenia nie są ujmowanymi introspekcyjnie obiektami, które odnajdujemy w strumieniu naszej świadomości; w żaden sposób nie przypominają bólu czy swędzenia. Doświadczamy ich podobnie, jak doświadczamy nastawień sądzeniowych: bezpośrednio, ale bez uchwytowania świadomych treści (s. 64)¹².

W rozdziale drugim Filip Kawczyński zajmuje się nazwami własnymi, określonymi w sposób następujący:

[...] tym, co stanowi wyróżnik nazw własnych, nie są ich cechy składniowe, lecz własności semantyczne. Nazwy własne są wyrażeniami o intencji jednostkowej [...], które – jak się wydaje zapewniają szczególnego rodzaju stabilność *odniesienia*” (s. 67).

W rozdziale ponownie omówiona została teoria Milla, a zwłaszcza jej niedostatki, teoria Fregego, a także nowsze podejście J. Searle’a (określone mianem deskrypcjonizmu „presupozycyjnego”), i – znacznie obszerniej – koncepcja Kripkego i jej konsekwencje. Rozdział Justyny Grudzińskiej poświęcony jest logiczno-semantycznej analizie deskrypcji, od teorii B. Russella, poprzez ustalenia P. Strawsona, K. Donnellana, do najnowszych opracowań. Autorka poświęca uwagę metodologicznym problemom wynikającym także z analizy pustych i niepełnych deskrypcji. Autorka zauważa, że „pytanie o to, jakie jest znaczenie deskrypcji – pomimo ich pozornej prostoty, pozostaje jednym z głównych nierozstrzygniętych problemów w filozofii języka” (s. 103) – prawdopodobnie większość autorów pozostałych rozdziałów mogłaby twierdzić podobnie, co dobitnie świadczy o żywotności i specyficzności problemów filozoficznych. Kolejny rozdział dotyczy zjawiska okazjonalności (czyli szczególnego rodzaju kontekstualności). Katarzyna Kijania-Placek omawia pokrótce semantyki wyrażen okazjonalnych (głównie R. Montague i D. Kaplana), a także charakteryzuje typy użyc wyrażen okazjonalnych: odniesienia deiktyczne, koreferencyjność, anaforę związaną, tzw. ‘oślą anaforę’, referencję przeniesioną, oraz deskryptywne użycia wyrażen okazjonalnych. Ciekawe mogłoby okazać się porównanie dociekań o charakterze teoretycznym z danymi eksperymentalnymi (dotyczącymi interpretowalności wyrażen okazjonalnych). Rozdział Zbysława Muszyńskiego, ostatni w pierwszej części, omawia naturalizację referencji i znaczenia. Autor wprowadza podstawowe założenia naturalizmu metodologicznego i ontologicznego, a także kwestie związane

¹² Nastawienia sądzeniowe (ang. *propositional attitudes*) zwane są też w polskiej literaturze ‘postawami propozycjonalnymi’ lub ‘nastawieniami zdaniowymi’, zob. dyskusję w: Ciecierski (2013): 10–12 i Grobler (2015): 211. Można przy okazji zauważyć, że w poszczególnych rozdziałach *Przewodnika* zabrakło niestety wyodrębnionych sekcji poświęconych kwestiom terminologicznym.

z naturalizowaniem semantyki. W dalszych częściach przedstawia przyczynową teorię referencji jako program naturalizacji semantyki, krytykę tego programu oraz rozszerzenie programu naturalizacji o analizę referencji przedmiotów fikcyjnych.

Rozdziały w pierwszej części *Przewodnika* bardzo dobrze pokazują cechy charakterystyczne dla współczesnej analitycznej filozofii języka: ciągłość tradycji wywodzącej się, umownie, od Fregego, Russella i Wittgensteina (choć oczywiście sięgającej znacznie wcześniejszych dokonań), wagę późniejszych ustaleń Quine'a, Kripkego, Putnama, Kaplana, Grice'a, Davidsona, a także splot tematów (czasem trudny do rozdzielenia) i duże znaczenie zastosowania precyzyjnych narzędzi analizy. Filip Kawczyński zauważa, że opowiedzenia się za danymi stanowiskami w kwestii nazw własnych jest jednocześnie argumentowaniem za „odpowiednimi koncepcjami odnośnie do charakteru prawdy, statusu powszechników, natury bytu itd.” (s. 98). To spostrzeżenie można rozszerzyć na inne omawiane w tomie zagadnienia. Jednocześnie widać poszerzenie spektrum badań i nowe inspiracje, płynące m.in. ze współczesnych badań lingwistycznych, a także istotne znaczenie zastosowanych formalnych narzędzi analizy. Powyższe obserwacje znajdują pełne potwierdzenie również w pozostałych częściach książki.

Na część *Język i prawda* składają się dwa rozdziały: Cezary Cieśliński omawia zagadnienie analityczności, natomiast Tadeusz Szubka koncentruje się na realizmie i antyrealizmie semantycznym. Cieśliński przedstawia klasyczne eksplikacje pojęcia analityczności (u Kanta, Fregego, Carnapa) oraz – też już obecnie klasyczną – krytykę pojęcia analityczności dokonaną przez W.V.O. Quine'a i polemiczne odpowiedzi H.P. Grice'a i P. Strawsona, a także stosunkowo najnowsze dyskusje sprowokowane poglądami P. Boghossiana (broniącego pojęcia analityczności jako użytecznego narzędzia w teorii wiedzy apriorycznej). Cieśliński z całą pewnością ma rację twierdząc, że „dyskusja na ten temat [analityczności] w najnowszej literaturze nie została jeszcze zamknięta” (s. 227). Obszerny rozdział T. Szubki rozpoczyna się od dyskusji na temat różnych koncepcji teorii znaczenia, związku znaczenia i prawdy, przedstawia argumenty za antyrealizmem semantycznym i wspomina o metodologicznych konsekwencjach sporu realizmu z antyrealizmem i martwym punkcie, w którym ten spór się znalazł. W konkluzji rozdziału autor zauważa, że „sztywny gorset teorii warunkoprawdziwościowych w żaden sposób nie pasuje do płynności, dynamiczności i wielozadaniowości języka” (s. 282).

Kolejne dwa rozdziały dotyczą sądu logicznego. Dłuższy rozdział Tadeusza Ciecierskiego poświęcony jest analizie samego pojęcia sądu, natomiast Mieszko Tałasiewicz podejmuje zagadnienie jedności sądu. Ciecierski poddaje dokładnej

charakterystyce pojęcie sądu, również w perspektywie historycznej (części *Droga, którą przeszliśmy: od stoików do Reinacha* oraz *Droga, na którą wkroczyliśmy – narodzinny współczesnej problematyki sądów: Frege, Russell*), a następnie koncentruje się na *Drodze, którą idziemy*, czyli współcześnie dyskutowanych koncepcjach, zwłaszcza teorii funkcyjnej (czyli „możliwoświatowej”) oraz teorii strukturalnej. Bardzo ciekawe jest wskazanie przez Ciecierskiego analogii do współczesnych teorii w filozofii umysłu (być może będzie to *Droga, którą pójdziemy*). Tałasiewicz zajmuje się zagadnieniem jedności sądu, istotnym dla teorii składni logicznej i analiz produktywności języka. Autor nawiązuje do prac i teorii Edmunda Husserla oraz Kazimierza Ajdukiewicza, jednakże redefiniuje pojęcie kategorii semantycznej i podkreśla, że „gramatyka kategorialna jest opisem logicznych warunków składalności znaczeń, nie zaś opisem kompetencji językowej użytkowników języków etnicznych” (s. 362).

W części dotyczącej pragmatyki znajdują się trzy rozdziały – Maciej Witka omawia akty mowy, rozdział Joanny Trzebińskiej i Agnieszki Czoski dotyczy implikatury, a Ewa Wałaszewska koncentruje się na metaforze i ironii w ujęciu teorii relewancji. Celem rozdziału M. Witka jest przedstawienie teorii aktów mowy „rozumianej jako filozoficzna dyscyplina badawcza” (s. 367). W tym celu autor wspomina o badaniach prowadzonych nad aktami mowy w obrębie filozofii języka i pragmatyki językoznawczej (przy czym należy zastrzec, że precyzyjne oddzielenie tych obszarów badań nie jest możliwe). Znaczna część rozdziału poświęcona jest omówieniu koncepcji Johna Austina oraz współczesnym filozoficznym kontrowersjom dotyczącym aktów mowy: przede wszystkim spór o samą naturę aktów mowy, kontrowersje dotyczące kategorii wypowiedzi performatywnych, a także różne ujęcia interakcji illokucyjnej. Joanna Trzebińska i Agnieszka Czoska przedstawiają pojęcie implikatury (w klasycznym ujęciu H.P. Grice’a), własności implikatur, a także bardziej współczesne teorie dotyczące tego zjawiska, w szczególności teorię uogólnionych implikatur (według S. Levinsona) i konwersacyjne implikatury w teorii relewancji (przy tej okazji autorki wspominają również o ironii i metaforze w teorii relewancji, czyli temacie rozwiniętym w kolejnym rozdziale). Autorki zwracają uwagę, że perspektywa badawcza „zapoczątkowana przez Grice’a w pragmatyce umożliwiła rozszerzenie zakresu badań nad komunikacją” (s. 438).

Metafora i ironia to zagadnienia rzadko omawiane w encyklopedycznych czy podręcznikowych publikacjach z zakresu filozofii języka, do nielicznych wyjątków należą rozdział poświęcony teorii relewancji (czyli teorii znajdującej szerokie zastosowanie w badaniu niedosłownych użyczeń języka) w *Routledge Companion*, oraz część podręcznika Williama Lycana, zatytułowana *Ciemna strona*, poświęcona

metaforze i znaczeniom przenośnym (z nawiązaniem do ważnych prac D. Davidsona i J. Searle'a). Rozdział autorstwa Ewy Wałaszewskiej jest wprawdzie ograniczony do ujęcia z perspektywy teorii relewancji, ale wspomina również o różnych współczesnych podejściach (także lingwistycznych i psychologicznych) do metafory i ironii, co wskazuje zarówno na rozszerzenie pola badawczego współczesnej filozofii analitycznej, jaki i na interdyscyplinarny charakter badań.

Ostatnia część *Przewodnika* przynosi trzy rozdziały poświęcone różnym współczesnym sporom, przede wszystkim w obrębie semantyki: Katarzyna M. Jaszczółt zestawia minimalizm z kontekstualizmem semantycznym, Joanna Odrowąż-Sypniewska omawia spory związane z pojęciem nieostrości, natomiast Katarzyna Kuś koncentruje się na eksternalizmie i internalizmie semantycznym. Katarzyna Jaszczółt przedstawia kluczowe stanowiska w debacie dotyczącej granicy pomiędzy semantyką a pragmatyką, a zwłaszcza relacji zachodzących pomiędzy znaczeniem kontekstowym a reprezentacją oraz określenia miejsca warunków prawdziwości. W konkluzji rozdziału autorka podkreśla, że „minimalizm i kontekstualizm w teorii znaczenia to szeroko rozpowszechnione etykiety, ale niestety etykiety niezbyt dobrze odzwierciedlające aktualną sytuację w literaturze i w środowiskach filozoficznym i językoznawczym” (s. 495). Współczesne spory dotyczą powiązanych ze sobą obszarów, m.in. zawartości treści semantycznej, roli analizy prawdziwościowej w teorii znaczenia, roli intencji i intuicji rozmówców, relacji między składnią, semantyką, a pragmatyką, oraz między reprezentacją językową i reprezentacją pojęciową (ibidem). Jest to kolejny rozdział, który pokazuje, że filozofia języka, mimo operowania coraz bardziej wyszukanyymi narzędziami analizy, od swego zarania zmagą się z jednoznacznym i precyzyjnym ustaleniem swoich terminów i obiektów badań, co oczywiście nie powinno dziwić, ponieważ jej podstawową materią pozostaje badanie relacji pomiędzy językiem, myślą a rzeczywistością (i co jednocześnie czyni ją dziedziną tak atrakcyjną).

Rozdział Joanny Odrowąż-Sypniewskiej dotyczy pojęcia nieostrości. Autorka wspomina o filozoficznym i językowym aspekcie nieostrości, odróżnia nieostrość (cecha ekstensji wyrażeń) od niewyraźności (cecha znaczenia wyrażeń), proponuje różne – semantyczne i epistemiczne – rozwiązania paradoksu nieostrości, z uwzględnieniem nadwartościowania (superwaluacji), podwartościowania (subwaluacji), nieostrej trójwartościowości (wywodzącej się z logiki Kleenego), logiki rozmytej (zapoczątkowanej przez Lotfiego Zadeha), epistemicznej koncepcji Timothy'ego Williamsona, oraz wybranych kontekstualnych koncepcji nieostrości; sama autorka uważa analizy dokonywane z perspektywy kontekstualizmu za najbardziej obiecujące.

W ostatnim rozdziale Katarzyna Kuś zajmuje się internalizmem i eksternalizmem semantycznym, czyli tezami z pogranicza teorii znaczenia, filozofii umysłu i epistemologii. Spór o naturę własności dotyczy treści i charakteru reprezentacji umysłowych i przyczynowania mentalnego (czyli funkcjonowania stanów umysłów jak przyczyn zdarzeń). Autorka tak charakteryzuje spór o naturę własności: według internalizmu to, czy danemu przedmiotowi przysługuje pewna własność, zależy jedynie od jego stanu wewnętrznego, lub wewnętrznej dynamiki, natomiast według eksternalizmu to, że przedmiot ma daną własność, przynajmniej w pewnej mierze związane jest z relacjami między nim a innymi przedmiotami (s. 540). W dalszej części rozdziału autorka przedstawia argumenty za eksternalizmem (w tym niezmiernie wpływowy argument H. Putnama z Ziemi Bliźniaczej), internalistyczną krytykę tych argumentów, oraz refleksję na temat eksternalizmu semantycznego i kartezyjańskiego sceptycyzmu. John Searle stwierdził jakiś czas temu, że centrum zainteresowania we współczesnej filozofii przesunęło się obecnie z języka na umysł, ponieważ wiele problemów językowych to szczególne przypadki problemów umysłu i że pełne zrozumienie funkcjonowania języka musi pokazać zakorzenienie języka w zdolnościach mentalnych (czyli fundamentalnie biologicznych)¹³. Ostatni rozdział *Przewodnika* (ale także inne teksty) doskonale obrazuje silny spłot tematów z zakresu filozofii języka i filozofii umysłu, a także wskazuje na nieusuwalność filozofii języka z badań filozoficznych.

Podobnie jak i w poprzednich *Przewodnikach po filozofii*, poszczególne rozdziały uzupełnione są o 'przewodniki bibliograficzne', wskazujące na istotną dodatkową literaturę (zazwyczaj z podziałem na literaturę źródłową i przeglądową, w rozdziale Tadeusza Ciecierskiego poszczególne pozycje zostały dodatkowo opatrzone krótkimi komentarzami). Całości dopełniają indeksy i noty o autorach. Natomiast brak (i ta uwaga dotyczy również innych tomów w serii) słowniczka terminów, a z pewnością byłby użyteczny (również uwzględniający angielskie odpowiedniki), ponieważ z jednej strony filozofia analityczna dąży do terminologicznej precyzji, a jednocześnie w piśmiennictwie polskim zdarzają się rozbieżne rozwiązania przy wprowadzaniu terminów angielskich.

Na zakończenie tego krótkiego omówienia, można przypomnieć tezę M. Devitte'a i R. Hanleya: ich zdaniem współczesna analityczna filozofia języka znacznie wzbogaciła nasze rozumienie świata oraz języka, w którym o świecie mówimy; a także stwierdzenie A.P. Martinicha, który uważa, że przed współczesną filozofią języka (mimo że jest ona dyscypliną trudną i techniczną) otwierają się

¹³ Zob. Searle (2010): 20.

jasne perspektywy¹⁴. Poszczególne części *Przewodnika po filozofii języka* doskonale ilustrują obydwie powyższe tezy.

Każda publikacja o charakterze encyklopedycznym czy przewodnikowym jest z konieczności ograniczona wyborem tematów i zagadnień. Redaktorka *Przewodnika* jest doskonale tych ograniczeń świadoma i jak sama zauważa, w tomie „nie zostały, niestety, uwzględnione takie zagadnienia, jak presupozycje, sceptycyzm znaczeniowy, holizm, semantyki dwuwymiarowe i dynamiczne, oraz wiele innych fascynujących problemów” (s. 16). Oczywiście, do tej listy można dodać szereg dalszych tematów, a nawet całych obszarów tematycznych (co wynika z rozszerzającego się pola badawczego dziedziny), i dlatego należy życzyć – nie tylko filozofom i językoznawcom – kolejnych kompendiów na tak wysokim poziomie.

Bibliografia

- Andrzejewski B. (2016), *Filozofia słowa. Zarys dziejów*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Caton C. (1971), *Overview*, [w:] *Semantics. An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*, D. Steinberg, L. Jakobovits (red.), Cambridge University Press, Cambridge: 3–13.
- Ciecierski T. (2013), *Nastawienia sędzeniowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Daly C. (2013), *Philosophy of Language. An Introduction*, Bloomsbury, London etc.
- Davies M. (2006), *Foundational Issues in the Philosophy of Language*, [w:] *The Blackwell Guide to the Philosophy of Language*, M. Devitt, R. Hanley (red.), Blackwell, Oxford: 19–40.
- Devitt M., Hanley R. (2006), *Introduction*, [w:] *The Blackwell Guide to the Philosophy of Language*, M. Devitt, R. Hanley (red.), Blackwell, Oxford: 1–16.
- Devitt M., Hanley R. (red.) (2006), *The Blackwell Guide to the Philosophy of Language*, Blackwell, Oxford.
- García-Carpintero M., Kölbel M. (red.) (2012), *The Continuum Companion to the Philosophy of Language*, Continuum, London.
- Grobler A. (2015), *Psucie polszczyzny w tekstach filozoficznych pod wpływem przekładów z języka angielskiego*, [w:] *Tekst naukowy i jego przekład*, A. Duszak, A. Jopek-Bosiacka i G. Kowalski (red.), Universitas, Kraków: 203–219.
- Hale B., Wright C. (red.) (1997), *A Companion to the Philosophy of Language*, Blackwell Publishers, Oxford.
- Hale B., Wright C., Miller A. (red.) (2017), *A Companion to the Philosophy of Language*, Second Edition, Wiley-Blackwell, Oxford.

¹⁴ Zob. Devitte, Hanley (2006): 16 i Martinich (2009): 1.

- Hołówka J., Dziobkowski B. (red.) (2016), *Panorama współczesnej filozofii*, Wydawnictwo Naukowe PAN, Warszawa.
- Knobe J., Nichols, S. (red.) (2008), *Experimental Philosophy*, Oxford University Press, New York.
- Lepore E., Smith B. C. (2006), *Preface*, [w:] *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*, E. Lepore, B. C. Smith (red.), Oxford University Press, Oxford: vii-x.
- Lepore E., Smith B. C. (red.) (2006), *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*, Oxford University Press, Oxford.
- Lycan W. (2008), *Philosophy of Language. A Contemporary Introduction. Second edition*, Routledge, London & New York.
- Mackenzie I. (1997), *Introduction to Linguistic Philosophy*, Sage Publications, Inc., Thousand Oakes .
- Martinich A.P. (2009), *General introduction*, [w:] *Philosophy of Language. Volume 1*, A.P. Martinich (red.), Oxford University Press, London and New York: 1-18.
- Martinich A.P. (red.) (2001), *The Philosophy of Language* (4th ed.), Oxford University Press, New York.
- Martinich A.P. (red.) (2009), *Philosophy of Language. Critical Concepts in Philosophy. Volumes I-IV*, Oxford University Press, London and New York.
- Miller A. (2007), *Philosophy of Language. Second edition*, Oxford University Press, London & New York.
- Morris M. (2007), *An Introduction to the Philosophy of Language*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Odrowąż-Sypniewska J. (red.) (2016), *Przewodnik po filozofii języka*, Wydawnictwo WAM, Kraków.
- Palczyński P. (2015), *Searle, Putnam i natura stanów mentalnych*, „Diametros” 46: 74-91.
- Prechtel P. (2008), *Wprowadzenie do filozofii języka*, tłum. J. Bremer, Wydawnictwo WAM, Kraków.
- Russell G. (2012), *Introduction*, [w:] *The Routledge Companion to Philosophy of Language*, G. Russell, D. Graff Fara (red.), Routledge, New York & London: 1-6.
- Russell G., Fara D. Graff (red.) (2012), *The Routledge Companion to Philosophy of Language*, Routledge, New York & London.
- Searle J. (2010), *Umysł. Krótkie wprowadzenie*, tłum. J. Karłowski, Rebis, Poznań.
- Soames S. (2010), *Philosophy of Language*, Princeton University Press, Princeton and Oxford.
- Stalmaszczyk P. (red.) (2013), *Współczesna filozofia języka. Inspiracje i kierunki rozwoju* (Studia z metodologii i filozofii językoznawstwa 2), Katedra Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego UŁ & Primum Verbum, Łódź.
- Szubka T. (2009), *Filozofia analityczna. Koncepcje, metody, ograniczenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Vendler Z. (1974), *Linguistics in Philosophy*, Cornell University Press, Ithaca & London.
- Wszolek S. (1997), *Nieusuwalność metafizyki. Logiczno-lingwistyczne aspekty debaty Rudolfa Carnapa z Ludwigiem Wittgensteinem i Karlem R. Popperem*, Biblos, Tarnów.